

Zdenka PRKAČIN, *Katolički list o Židovima i judaizmu (od 1918. do 1941.)*, Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod, 2011., 247 str.

U "Uvodu" (str. 9. – 15.) autorica donosi razloge, metodologiju i shemu svojega istraživanja. Na razmatranje pisanja *Katoličkoga lista* o Židovima i judaizmu autoricu je potaknula važnost i uloga *Katoličkoga lista*, koji je "dugo vremena bio službeno glasilo Zagrebačke nadbiskupije te su gledišta iznesena u njemu između dva rata mogla sugerirati da je riječ o stajalištima Zagrebačke nadbiskupije" (str. 10.). Drugi razlog za istraživanje upravo ove tematike jest taj što je *Katolički list* "posvećivao puno prostora problemu Židova" (str. 11.).

Tako motivirana, autorica predstavlja shemu istraživanja. "Pomnim čitanjem" tema o Židovima na stranicama *Katoličkoga lista* između dva rata, pojedini "članci, kratke crtice i vijesti" tematski su se mogli grupirati na odnose Židova prema liberalnim idejama, kapitalu, tajnim organizacijama, komunističkom pokretu, cionističkom pokretu, kulturi i propagandi. Nakon ispitivanja sadržaja tekstova o tim temama autorica će "dati ocjenu o karakteru pisanja tog lista o Židovima" (str. 11.) "vodeći računa o povijesnom kontekstu i intencijama autora" (str. 14.).

Budući da je historiografski prihvaćena podjela razdoblja od 1918. do 1941. na ono prije i nakon uvođenja diktature 1929., autorica je kronološki podijelila istraživanje svoje teme na dva poglavlja: *Katolički list* od 1918. do 1929. i od 1929. do 1941. godine. Kao razlog da se ta granica uvede i u pregled pisanja *Katoličkoga lista* o Židovima između dva rata iznesena je općenita konstatacija da "pisanje nekog lista odražava politička i ina događanja u društvu" (str. 11.). Bit će veoma zanimljivo vidjeti na koji se način politička situacija u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca odnosno Kraljevini Jugoslaviji odrazila na pisanje *Katoličkoga lista*.

U svojevrsan uvod u samu temu možemo svrstati i prvo poglavlje "Židovi u vrijeme Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca" (str. 17. – 44.). Ono prikazuje židovsku zajednicu, s osobitim osvrtom na Zagreb, u vezi s asimilacijom te sudjelovanjem u kulturnom, gospodarskom i političkom životu zemlje. Autorica svoj prikaz temelji uglavnom na djelima Ive Goldsteina i Mladena Švaba. Ukratko govori o povijesti doseljavanja Židova na područje Kraljevine SHS te njihovu društveno-političkom položaju. Iako nam se naslovom poglavlja sugerira da će biti govora o tim temama samo do 1929. (1929. Kraljevina SHS mijenja naziv u Kraljevina Jugoslavija), prilike na tom prostoru obuhvaćene su sve do 1940., primjerice pitanje "numerus clausus" (str. 43.). Osim te greške, autorica korektno citira i u kratkim crtama prikazuje relevantne društveno-političke prilike i položaj Židova unutar njih.

Drugim poglavljem, "Katolički list' u razdoblju 1918. do 1928." (str. 45. – 125.), započinje konkretno istraživanje teme. U potpoglavljima "Hrvati u novoj državi" (str. 45. – 50.) i "Katolička crkva u novoj državi" (str. 50. – 57.) prikazuju se opće društveno-političke prilike od 1918. do 1929. godine. U prvom potpoglavlju dominiraju život i djelo Stjepana Radića do njegove tragične smrti u kolovozu 1928., a u drugom su prikazani isječci iz borbe Katoličke crkve oko konkordata, starokatolicizma, Hrvatske pučke stranke, katoličke organizacije te agrarne reforme. Zbog djelovanja Hrvatske pučke stranke, koja je svoje glavno biračko tijelo također vidjela u seljacima, Stjepan Radić žestoko je reagirao, smatra autorica, te kaže: "Radićeva je retorika ponekad bila žestoka tako da se stvorio jaki antagonizam između njega i crkvene hijerarhije te ga je katolički tisak, uključujući i *Katolički list*, često napadao" (str. 54.). Šteta je što autorica

taj komentar nije popratila i bilješkom u kojoj bi navela nekoliko primjera napada *Katoličkoga lista* na Stjepana Radića.

Trećim potpoglavljem, pod naslovom “*Katolički list*” (str. 57. – 125.), započinje istraživanje sadržaja lista u odnosu prema Židovima. To je istraživanje od 1918. do 1929. autorica grupirala u sedam tema: liberalizam i židovstvo, boljševizam/komunizam i židovstvo, masonstvo i židovstvo, kapitalizam i židovstvo, cionizam i *Katolički list*, katoličko nastojanje oko obraćenja Židova te pozitivni govor o Židovima u *Katoličkom listu*. Za svaku od njih autorica na stranicama lista pronalazi odgovarajuće citate. Međutim, čini se da nije uspjela u svojoj nakani da kontekstualizira pisanje o svakoj od tih tema, tim više što uopće ne uzima u obzir utjecaj pojedinih urednika na pisanje lista. Puko nizanje citata koji se tematski podudaraju s naslovom pojedinog potpoglavlja nije dovoljno. Iako je iz njezinih bilježaka jasno da se pisci na stranicama *Katoličkoga lista* samo osvrću na događanja iz crkvenoga života susjednih zemalja (Austrija, Mađarska, Belgija, Njemačka, Sovjetski Savez itd.), autorica nigdje ne ističe činjenicu da je pisanje o Židovima s područja Kraljevine SHS veoma oskudno.

Sličnu shematsku i metodološku matricu možemo pratiti i u dijelu knjige koji govori o *Katoličkom listu* od 1929. do 1941. (str. 127. – 195.). Podijeljen je u šest poglavlja, od kojih se pet bavi užom temom istraživanja. Uvodno poglavlje naslovljeno je “Diktatura kralja Aleksandra” (str. 127. – 133.). Iako autorica korektno ocjenjuje utjecaj uvođenja diktature na hrvatsko društvo, u tekstu se nigdje ne spominje kako će taj čin i njegove posljedice utjecati na pisanje *Katoličkoga lista*. Osim toga, autorica na kraju ovoga poglavlja donosi kratak osvrt na dolazak Mussolinija na vlast te na potpisivanje Lateranskih ugovora 1929. godine. Budući da u nastavku ne nalazimo da se *Katolički list* osvrnuo na taj događaj, iako vjerojatno jest, te da autorica nigdje ne analizira je li i na koji način taj čin utjecao i na ton pisanja *Katoličkoga lista*, njegovo je spominjanje nepotrebno. Ostalih pet poglavlja bavi se pisanjem *Katoličkoga lista* o Židovima u vezi s različitim temama.

U poglavlju “*Katolički list* prema liberalizmu, masoneriji i Židovima” (str. 133. – 141.) autorica govori o borbi Katoličke crkve protiv sokolske ideologije i masona. U tom kratkom poglavlju citira dva članka iz lista: u jednom se govori o Židovima u kontekstu boljševizma, a drugi napominje da je pisac u *Katoličkom listu* istaknuo da je otac Jacquesa Maritaina bio Židov.

Poglavlje “*Katolički list* prema komunizmu i Židovima” (str. 141. – 169.) čini mi se najuspjelije. Iako se i u njemu mogu naći tvrdnje poput “Crkva u Hrvatskoj bila [je] nedvojbeno na strani nacionalista u španjolskom građanskom ratu” (str. 112.) bez navođenja bilo kakve referentne literature za tako konkretnu izjavu, autorica kronološki prati temu i literaturu. Nedostaje zaključna misao, koja se ipak može iščitati iz tog poglavlja: unatoč činjenici da su neki Židovi bili u vrhu Komunističke partije SSSR-a, Katolička je crkva bila protiv komunizma u prvom redu zbog njegovih protukatoličkih načela.

U sljedećem poglavlju, “*Katolički list* prema cionizmu 30-ih” (str. 169. – 175.), ne nalazimo odgovor na pitanje koje je autorica postavila u poglavlju iz prvoga dijela knjige, u kojem također govori o odnosu *Katoličkoga lista* prema cionizmu (str. 103. – 118.), “zašto je katolički tisak između dva rata bio protiv cionizma” (str. 103.). Iako ovdje apostrofira cjelokupni katolički tisak, nije nam odgovorila na to pitanje ni u odnosu na *Katolički list* kojim se bavi. U nastavku imamo njezinu tvrdnju da *Katolički list* “primjerice, posvećuje izuzetno mnogo prostora upravo tom pitanju” (str. 103.). Iz oba poglavlja, a osobito ovoga iz drugog dijela knjige, jasno možemo zaključiti da autori u *Katoličkom listu* samo prenose izvještaje iz stranoga tiska. Čini se da *Katolički list* ovoj temi nije posvećivao veliku pozornost, a osobito

ne "izuzetno mnogo prostora". Da je tomu tako uvjerila me je sama autorica, koja u ovom poglavlju citira tek pet članaka, tri iz 1929., jedan iz 1931. i jedan iz 1934. godine. Premalo, ako uzmemo u obzir da govorimo o razdoblju od 1929. do 1941. godine. Stanje od 1918. do 1929. ipak je bilo nešto drukčije te je autorica za to razdoblje navela 15 članaka.

Slijedi poglavlje "Katolički list prema nacional-socijalizmu" (str. 175. – 187.). Najviše prostora kritici nacističke ideologije *Katolički list* posvećuje prenoseći mnogobrojne propovijedi biskupa diljem predratne Europe i encikliku *Mit brennender Sorge* te njezin odjek u Njemačkoj. Na stranicama lista možemo pratiti svojevrsnu debatu između Katoličke crkve i Hitlera koja se odvijala tijekom 1937. i 1938. godine. Autorica je jasno i nedvosmisleno pokazala da su autori zastupali službena stajališta Crkve toga vremena prema nacizmu i ideologiji rasizma, koja su bila suprotna nacističkomu uzdizanju principa rase ili naroda kao najviše norme svega.

Posljednje poglavlje, "Židovi i hrvatska kultura" (str. 187. – 195.), čini mi se najslabije. U njemu se govori o svemu osim o Židovima i hrvatskoj kulturi. Započinje člankom Nikole Kolareka o ofenzivi Komunističke internacionale, nastavlja se statistikom vjerskoga i protuvjerskoga tiska te kratkim osvrtom na izdanja Moderne socijalne knjižnice, tzv. MOSK-a. Poglavlje završava tvrdnjom da je 1936. u Umjetničkom paviljonu u Zagrebu održana izložba o Sv. Zemlji, koju su Židovi slabo posjećivali. Zbog toga mi je potpuno nejasna uloga početne rečenice poglavlja: "Ulogu Židova u hrvatskoj kulturi KL vrednuje najčešće negativno, tj. vezano za druge negativnosti koje razaraju tradicionalne vrijednosti, poput boljševizma, slobodnog zidarstva i sličnih pojava" (str. 187. – 188.). Autorica, doduše, u potporu ove teze donosi pisanje *Katoličkoga lista* o boljševizmu, masonima i slično, ali nigdje se eksplicite ne navodi stav ni jednoga suradnika *Katoličkoga lista* u smislu kako je to prije rečeno. Osim toga, naslov poglavlja uopće se ne podudara sa sadržajem.

Nakon drugoga dijela knjige slijedi "Zaključak" (str. 197. – 205.), u kojem autorica sažima rezultate svojega istraživanja. Ovo je mjesto idealno da se, sumirajući autoričine rezultate, kritički osvrnemo na njih. Odmah na početku autorica zaključuje da je "u razdoblju između dva svjetska rata katolički tisak posvećivao dosta veliku pozornost Židovima" (str. 197.). Autorica poopćuje rezultate svojega istraživanja na cjelokupni katolički tisak, što je neutemeljeno. Ako se uzme u obzir da je na području Kraljevine Jugoslavije izlazilo stotinjak periodičnih tiskovina katoličke provenijencije, čak i jedan dnevni list, a da mi o tom tisku gotovo nemamo znanstvenih studija, autoričin zaključak nije utemeljen. Osim toga, taj se zaključak ne može primijeniti ni na pisanje *Katoličkoga lista*. Autoričin stav s početka knjige da je *Katolički list* "posvećivao puno prostora problemu Židova" opovrgnut je sadržajem same knjige. Naime, od 1918. do 1941. Izašlo je približno 1350 brojeva *Katoličkog lista*, a autorica koristi i korektno nabraja u popisu izvora i literature tek 113 članaka, od kojih je manje od 80 onih u kojima se spominju Židovi. I taj bi broj, iako u ukupnom sadržaju i prostoru *Katoličkoga lista* malen, bio dovoljan kada bismo u njemu našli izrazite, šovinističke antisemitske stavove. Ali takvih stavova nema. Šteta je što autorica nije donijela cjelovitu bibliografiju članaka iz *Katoličkoga lista* koji u svojem sadržaju spominju i Židove. Time bi olakšala rad budućim istraživačima ove teme te znatno doprinijela vrijednosti knjige. Osim toga, podijelila je istraživanje na dva dijela čija je granica diktatura kralja Aleksandra, bez obzira na to što nigdje nije pokazala da je uvođenje diktature na bilo koji način utjecalo na pisanje lista. Iako je taj čin politička razdjelnica toga vremena, to se u pisanju *Katoličkoga lista* u ovoj knjizi uopće ne vidi. Autorica u zaključku naglašava važnost urednika u *Katoličkom listu*, a osim njihova općenitog nabiranja, o njima u radu nema ni retka. Vjerujem

da bi se postigla mnogo kvalitetnija raščlamba pisanja *Katoličkoga lista* da se pratila prema promjenama njegovih urednika. Autorica nigdje ne spominje kolika je bila naklada lista, iako spominje da je list namijenjen svećenicima. Zbog svega rečenog smatram da bi ovu knjigu trebalo koristiti s nužnom kritičnošću.

PETAR MACUT

Međunarodni znanstveni skup *Pensare i confini balcanici: le violenze, i conflitti, le alleanze (Misliti o balkanskim granicama: nasilje, sukobi, suradnja)*, Kopar – Trst, 26. – 28. lipnja 2014.

Organizatori skupa bili su Univerza na Primorskem (UP) iz Kopra i njezino Znanstveno-istraživačko središte te Umjetničko-kulturni centar Škerk i Društvo Hermada iz mjesta Ternova Piccola (Trnovca) nad Trstom. Projekt su sufinancirali Central European Initiative i Javna agencija za istraživačku djelatnost Republike Slovenije.

Većina sudionika skupa sastala se u Kopru 26. lipnja u 8.30, a zatim je organizirano otputovala na prvu etapu skupa u Umjetničko-kulturni centar Škerk u općini Duino-Aurisina (slovenski: Devin-Nabrežina) u Tršćanskoj pokrajini u Italiji.

Nakon pozdravnih govora domaćina, dr. Jože Škerka, i predstavnice mjesnih vlasti započela je prva sjednica skupa pod nazivom “Metodološki koncepti i perspektive. Prvi svjetski rat i nove granice”, pod predsjedanjem Boruta Klabjana s UP-a.

Prvo izlaganje održao je Jože Pirjevec (UP i Slovenska akademija znanosti i umjetnosti) na temu Prvi svjetski rat i počeci graničnoga sukoba u jadranskom prostoru. Ocrtao je nastanak i osnovne ideologeme talijanskoga iredentizma te političku situaciju koja je nastala propašću Austro-Ugarske. Drugo je izlaganje trebala održati Glenda Sluga (The University of Sydney), o internacionalizaciji pograničnih područja, ali ona nije mogla doći na skup. Zatim je Guido Franzinetti (Università degli Studi del Piemonte Orientale “Amedeo Avogadro”) prikazao rasprave o budućnosti Austro-Ugarske vođene od 1907. do izbijanja Prvoga svjetskog rata i položaj tadašnjega Austrijskog primorja u njima. Iznio je da o nestanku Austro-Ugarske nisu sanjali ni ljudi poput Edvarda Beneša, kasnijega čehoslovačkog predsjednika, a pokazao je i do koje su se mjere tadašnji talijanski krugovi bojali razvoja događaja u Austrijskom primorju, očekujući slom talijanstva u popisu 1920. godine. U izlaganju je rabio pojmove *historijska nacija* i *nepovijesni narod*, što je izazvalo žustru i plodnu raspravu. Nakon stanke za kavu, Nancy Wingfield (Northern Illinois University) predstavila je svijet prostitucije u Trstu i Austrijskom primorju u vrijeme Prvoga svjetskog rata. Objasnila je da su austro-ugarske i talijanske vojne vlasti poduzimale brojne mjere da bi uspostavile nadzor nad prostitucijom, motivirane brigom za zdravlje svojih vojnika, a bez namjere da interveniraju u moralna pitanja ili zbog zdravlja civilnoga stanovništva. Potom je Marta Verginella (Sveučilište u Ljubljani i UP) izložila uspomene na bojište na Soči u svjedočenjima izbjeglih žena, uglavnom slovenskih intelektualki koje su ostavile zapise o svojim iskustvima. Iznijela je kako su se razlikovala iskustva žena koje su završile u izbjeglištvu na području Monarhije, koje su uglavnom zapamtile hladan prijam i žalile se na razlike u mentalitetu i političkoj kulturi između Gorice i Trsta na jednoj i Kranjske na drugoj strani, te iskustva Slovenki koje su završile u južnoj Italiji, gdje su posebno siromašni slojevi bili iznimno velikodušni prema njima. Po završetku izlaganja uslijedila je